

DOI: 10.33608/0236-1477.2021.02.100-109

УДК 82.02/09

Ельвіра ВАТАЖКО, аспірантка
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
e-mail: elviraviktorivna@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9862-4916>

ПОНЯТТЯ «МЕТАТЕКСТУАЛЬНІСТЬ» І «МЕТАОПОВІДЬ» У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено теорії метатексту / метатекстуальності, співвідношенню метатексту і метаоповіді й висвітленню основних концепцій, що стосуються цих понять у сучасному літературознавстві. Терміни «метатекст» та «метаоповідь» / «метапроза» з'явилися майже одночасно в західній науці та базуються на дискурсивній практиці літератури кінця ХХ ст. Термін «метатекст», створений за аналогією до поняття «метамова», виник у рамках наратології і пов'язаний зі структуралістською теорією. Метатекстові елементи стосуються аналізу стилів, жанрів і типів висловлювання, дискурсивних функцій тощо. Натомість термін «метаоповідь» має очевидний зв'язок із теорією жанрів й актуалізується у контексті епохи постмодернізму. У статті стверджується, що метатекстуальність пов'язана з метакритикою та структурними особливостями тексту або висловлювання, а метапрозові явища варто розглядати на базі постмодерністської теорії як особливий вид тексту, що набуває поширення в художній літературі сучасності. Увагу акцентовано на появі та розвитку метадискурсу в культурній та науковій свідомості другої половини ХХ ст.

Ключові слова: метатекст, метатекстуальність, метаоповідь, метапроза, метамова, метадискурс, постмодернізм.

Терміни «метатекст» і «метатекстуальність» є досить новими у літературознавстві та недостатньо вивченими в

Цитування: Ватажко Е. Поняття «метатекстуальність» і «метаоповідь» у літературознавчому дискурсі // Слово і Час. 2021. № 2 (716). С. 100—109. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2021.02.100-109>

рамках гуманітарної науки. Метою цієї статті є огляд теоретичних концепцій щодо походження терміна «метатекст» та аналіз явища метатекстуальності у його зв'язках із постмодернізмом. Поняття «метатекст» та дотичні до нього «метамова», «метаповідь» / «метароман», «метапосилання» виникли в царині західної лінгвістичної та літературознавчої науки у другій половині ХХ ст. у межах структуралізму і означають особливу «двотекстовість», тобто текст у тексті. Метатекст — це своєрідна надбудова над текстом, що вказує на його тему, організацію, структуру, служить коментарем до тексту і водночас є його частиною. Німецькомовний «Лексикон Метцлера. Теорія літератури та культури» (2013) трактує метатекст як «текст (або частину тексту), що містить ознаки метареферентності» — покликання на самого себе [13, 521]. Це явище можна назвати формою (само)пізнання і (само)цитування. Дослідженням різних форм метатекстуальності займалися Жерар Женетт, Патрісія Вог, Лінда Гатчен, Роберт Скоулз, Вільям Гасс, Анна Вежбіцька, Марк Липовецький, Дмитро Сегал, Антон Попович, Вікторія Козакова та інші.

Метатекст і метамова

Поняття «метатекст» з'явилося у структуралізмі за аналогією до лінгвістичних теорій про метамову. Початок уявленню про самореферентність поклав Роман Якобсон у праці «Лінгвістика і поетика» (1960). Визначаючи шість функцій мови, дослідник розмежовує поетичну та метамовну функції, характеризуючи першу через самодостатню спрямованість мови на саму себе, а другу — через процес тлумачення. Метамова, за Р. Якобсоном, — це своєрідний код повідомлення, що свідчить про мову тексту [6, 193—206].

Ролан Барт у своїх структуралістських працях говорить про метатекст, пов'язуючи його з подвійною природою літератури, яка починає «вбачати в собі одночасно предмет і погляд на предмет, мову і мову про цю мову, літературу-об'єкт і металітературу» [1, 131—132]. Бартове визначення метатексту в літературі суголосне з думкою Р. Якобсона, тобто розглядається в категоріях метамови — «штучної мови», «мови символів», за допомогою якої можна говорити про «реальну мову» [1, 131—32]. Отже, і лінгвісти, і літературознавці сходяться на тому, що метамова — це мова «другого рівня», тобто така, якою говорять про мову.

З лінгвістичного та культурологічного ракурсів елементи і форми метамови аналізує А. Вежбіцька, зазначаючи про існування в усіх мовах спільного «ядра», яке, проте, не залежить повністю від мови і «визначається внутрішньою концептуальною системою та вільне від усього, що ідіосинкретичне в структурі тої чи тої індивідуальної мови» [3, 48—49]. Саме це явище розглядається як метамова, якою можна «говорити про мови і культури неначе зовні» [3, 48—49]. Дослідниця

вказує на двоголосу природу тексту, якщо в ньому наявний метатекст. На її думку, автором метатексту є слухач (читач) або сам автор, у випадку коли «висловлювання про предмет може бути переплетене нитками вислову про саме висловлювання» [2, 404]. У лінгвістичному аналізі метатекстуальних елементів А. Вежбіцька виділяє окремі вирази («наведу приклад...», «в цьому розділі я буду говорити про...», «почну з...» тощо), артиклі, частки, вставні конструкції («наприклад», «відверто кажучи», «іншими словами» тощо), а також окремі речення та навіть тексти. Дослідниця наголошує на різноманітності функцій, які можуть виконувати «метатекстуальні нитки»: вони увиразнюють «семантичний візерунок» основного тексту, з'єднують його елементи, підсилюють та скріплюють їх [2, 404]. Подібну роль метатекст відіграє і в літературі, поєднуючи різні частини і плани, вибудовуючи смислове багатоголосся, коментуючи структурну організацію художнього тексту.

Уявлення про метатекст активно обговорювали не лише структуралісти, а й постструктуралісти. Воно корелюється з явищем транс(інтер)текстуальності, тобто наявності одного тексту в іншому. За аналогією з моделлю мова / метамова Ж. Женетт уводить термін «метатекстуальність» і визначає його як «транстекстуальний зв'язок, що об'єднує коментар і текст, який він коментує» [4, 339].

У сучасних дослідженнях, окрім розуміння метатексту як коментаря, зустрічаємо і визначення метатексту як інваріанту. Зокрема, А. Попович, спираючись на теорію перекладу, говорить про метатекст як прототекст або результат зв'язку і спосіб існування міжтекстового інваріанту. Відношення між прототекстом та метатекстом дослідник визначає через зв'язок між варіантом та інваріантом. Іншими словами, метатекст існує та виокремлюється лише на основі певного тексту (прототексту) [5, 184].

У науково-критичних дослідженнях значна увага приділяється не лише походженню поняття «метатекст», а й конкретним метатекстуальним елементам у структурі певного тексту. Наприклад, Маргарет Уроф, розглядаючи «Спустошену землю» Томаса Стернза Еліота як метатекст, виокремлює наративні елементи та конструкції метанаративності. До них вона зараховує самореференційні висловлювання автора / наратора, роль читача і звернення до нього, колаж та кінематографічність, алюзію, тавтологію, кільцеві структури в тексті тощо [див.: 16, 148—166].

Метатекст і метапроза

Розглянуті вище концепції метатекстуальності та метамови пов'язані передусім із лінгвістичними та філософськими уявленнями. Важливо вказати і на ті аспекти, що сприяють поширенню аналізованої термінології в літературознавстві кінця ХХ ст.

В англomовній літературознавчій науці другої половини ХХ ст. виникають і поширюються поняття «метапроза», «метафікшн»

(*metafiction*), «метаоповідь» на позначення особливого жанрово-стильового різновиду тексту, характерного для доби постмодернізму, де предметом зображення є розгортання текстуального простору і дослідження (коментування) його природи. Варто зауважити, що термін «метатекст» виникає в межах структуралізму і постструктуралізму під впливом лінгвістики, натомість поняття «метаоповідь» з'являється в літературній критиці у зв'язку з появою нового типу літератури — постмодерністської.

За визначенням, поданим в «Оксфордському словнику літературознавчих термінів», метаоповідь (чи метароман) — «це література про літературу» [7, 219—220]. Іншими словами, це «художня література, яка відкрито коментує свій художньо-образний статус» [7, 219—220]. Поняття «метаоповідь», як правило, застосовується щодо творів, у яких автор / наратор виступає водночас коментатором задуму, художньої форми тексту, власного письма. Такі коментарі засвідчують високий рівень письменницької самосвідомості й виходять за рамки випадкових апологетичних звернень до читача.

Дещо ширше визначення метаоповіді зустрічаємо у «Лексиконі Метцлера. Теорія літератури та культури», згідно з яким метаоповідь — це «оповідь (або її частина), позначена метафікціональністю, особливою формою метатекстуальності, зокрема самореферентністю та саморефлексивністю» [14, 513—514]. На метаоповідь указують саморефлексивні висловлювання та елементи наративу, які не відсилають до зовнішньої реальності, а спонукають до рефлексій щодо текстуальності й умовності художнього зображення, зокрема його «штучності, створеності», а також вигаданості фактів історії [14, 513—514]. Варто зауважити, що в «Лексиконі Метцлера. Теорія літератури та культури» підкреслюється взаємозв'язок жанрово-стилістичного аспекту метаоповіді з явищем метатекстуальності.

Марк Каррі, редактор збірника, присвяченого феномену метаоповіді [8], зазначає, що в 1970-х роках цим поняттям позначали оповідь зі свідомою, самозрозумілою та іронічною дистанцією, до якої вдається автор; саме це й сприяло появі терміну. Вчений підкреслює, що поняття «метаоповідь» / «метароман» раніше не мало місця у лексиконі літературознавчих термінів [8, 1—2]. Висловимо припущення, що поняття «метаоповідь» починає поширюватися в 1970-ті роки — період раннього постмодернізму — разом із появою нового способу художнього письма, що практикує форми літературного автокоментування та авторецепції. Вважається, що термін «метапроза» був уперше використаний В. Гассом у праці «Філософія і форми літератури» (1970), у якій за аналогією з математичним поняттям «метатеорема», етичною категорією «над-Я» та лінгвістичними уявленнями про метафункцію мови про-

понується класифікація і в літературі та літературознавстві. Відкидаючи «напрочуд передбачувані» [9, 655] тексти про письменників, котрі пишуть про те, що бачать, В. Гасс звертається до творів Хорхе Луїса Борхеса, Джона Барта, для яких художня література є матеріалом, на котрому можуть «надбудовуватися нові поверхи». Дослідник стверджує, що більшість романів, опублікованих упродовж 1970-х років, є метароманами.

В іншій праці, «Філософія і майбутнє художньої літератури» (1979), присвяченій романному мисленню кінця ХХ ст., В. Гасс підкреслює, що зміни напрямку розвитку роману викликані ускладненням його нарації, що актуалізує самоусвідомлюючий статус жанру. Порівнюючи реалістичний роман ХІХ ст. і роман кінця ХХ ст., дослідник зазначає, що сучасні твори цього жанру не відображають реальність, а конструюють життя, яке для певних читачів реальніше за дійсність. Отже, сучасні письменники моделюють художні світи відповідно до власних уявлень.

Еволюція романних форм відбиває пошуки її самодостатності. Варто зазначити, що теорія метароманних форм з'явилася на тлі загального постмодерністського переосмислення мистецьких явищ та посилення зацікавленості інтертекстуальністю. Виокремлення дослідниками багатьох текстів другої половини ХХ ст. у певний жанр є спробою розмежування та наділення певними унікальними характеристиками окремого масиву творів — постмодерністських текстів зі складною системою самореференцій і коментарів. Відбувається синтез нових художніх форм із теоретичними концепціями, продукованими в руслі постструктуралізму, свідченням чого є романи Хуліо Кортасара, Милорада Павича, Джона Фаулза, Карлоса Фуентеса, Юрія Андруховича, Андрія Бітова та інших.

Одна з найважливіших монографій про метапрозу — «Метапроза: теорія і практика самосвідомої літератури» П. Вог — побачила світ у 1984 р. Для дослідниці «метапроза» — «термін, що застосовується до художньої літератури, котра привертає увагу до власного статусу артефакту, переймаючись питаннями взаємин між реальністю та вигадкою <...>» [17, 2]. Таке письмо, як стверджує П. Вог, не лише досліджує фундаментальні структури наративності художньої літератури, але стосується можливих уявлень про світ поза художнім текстом. Характерні для метапрози риси, як-от: експліцитний наратор, свідомий письменницький експеримент, неприховане уведення фігури читача в художній текст й ін., П. Вог убачає саме в постмодерністській прозі, зауважуючи, що для літератури модернізму вони не є визначальними [див.: 17, 21—22].

Окрему увагу метаповіді приділяє канадська дослідниця Л. Гатчен. У монографії «Нарцисичний наратив: метапрозовий парадокс» (1980) вона визначає метапрозу як «літературу про літературу, а саме — художній текст, який містить у собі коментар до власної наративної та / або мовної ідентичності» [11, 1]. Хоча таке визначення близьке до

концепції метатексту Ж. Женетта, однак у інших своїх працях дослідниця апелює не до метатекстуальності, а розробляє власне поняття історичної метаоповіді. У студії «Історіографічна метапроза: пародія та інтертекстуальність історії» (1989) вона звертається до теорії постмодернізму, зазначаючи, що постмодерністський художній твір одночасно поєднує в собі метаоповідь та історичні проєкції. Щоб відрізнити такий текст від класичного історичного роману, дослідниця пропонує його називати «історичним метароманом» («історичною метаоповіддю») [див.: 12, 3—16]. Л. Гатчен вважає, що історична метаоповідь — це вид пародії, що впливає одночасно на інтертексти (історичні й художні), які паралельно трансформують і світ, і літературу. На думку дослідниці, все — від коміксів до казок, від альманахів до періодики — забезпечує історичну метаоповідь культурно значимими інтертекстами. Серед художніх творів, які Л. Гатчен характеризує як історичні метаромани, окреме місце займають постмодерністські тексти: «Сто років самотності» Габрієля Гарсії Маркеса, «Регтайм» Едгара Лоренса Докторау, «Жінку французького лейтенанта» Джона Фаулза та «Ім'я троянди» Умберто Еко [див.: 12, 3—16]. Безперечно, кожен автор конструює свій власний художній світ, але особливістю творів, які розглядає Л. Гатчен, є не лише авторський голос, але і яскраво виражений простір тексту із численними інтертекстами, переосмисленням історичних та соціальних явищ тощо. Іншими словами, автори метароманів формують складний художній світ і прагнуть одночасного аналізу як текстів, так і ідей, котрі в них висловлені.

Р. Скоулз, автор першої теоретичної праці про метаоповідь («Метапроза», 1970), підсумовує, що метапроза асимілює всі перспективи критики саме в художньому процесі. Він пов'язує виникнення і функціонування метапрози з особливостями літературного розвитку останніх десятиліть ХХ ст. Крізь призму теорії метаоповіді / метароману дослідник аналізує «Заблуканий у кімнаті сміху» Джона Барта, «Життя міста» Доналда Бартелмі, «Пісеньки та наспіви» Роберта Кувера, «У серці серця країни та інші історії» Вільяма Гасса. Прикметно, що розглядаючи метаоповідь на матеріалі жанру роману, Р. Скоулз вважає, що для метаоповіді характерна мала форма й стислість. Це, на його думку, пов'язано з прийомами формалізму («Заблуканий у кімнаті сміху»), критикою біхевіоризму («Життя міста»), структуралізмом («Пісеньки та наспіви») та з філософською критикою («У серці серця країни та інші історії») [див.: 15, 21—38].

Як і Р. Скоулз, М. Каррі вважає, що метаоповідь — це роман (літературний твір), у якому актуалізована проблема межі між художнім твором та критикою. На думку дослідника, важливим для функціонування метаоповіді / метароману є авторське втручання, або ж комплексна драмати-

зація зовнішньої комунікації автора та читача, що нівелює ілюзорність художнього твору. Водночас зв'язок між критикою та художнім текстом М. Каррі бачить основним чинником метаоповіді / метароману, а зв'язок «автор—читач» визнає другорядною характеристикою. Дискусії про метаоповідь дослідник розширює твердженням, що інтертекстуальне звернення до традиційних форм, або ж запозичення їх тематичних і структурних принципів є однією з другорядних ознак метаоповіді / метароману [див.: 8, 1—15].

Отже, термін «метаоповідь» виникає синхронно з постмодернізмом на позначення самореференційних текстів. Таку думку висловлює Л. Гатчен, водночас убачаючи витoki метаоповіді ще в античності — у міфі про Нарциса [11, 17—34]. Зі свого боку, П. Вог підкреслює, що метароман є однією з форм постмодерністського письма, хоча практика метаоповіді не нова [17, 21—22]. Цим позиціям опонує М. Каррі, стверджуючи, що метаоповідь / метароман не можна вважати характерним лише для постмодернізму різновидом художнього твору [8, 1—15]. Важливо зауважити, що метароман є однією з найпоказовіших форм літератури постмодернізму, хоча різні вияви метатекстуальності можна знайти й у творах інших епох та періодів історії письменства, проте це питання залишається здебільшого поза увагою дослідників сучасної метапрози і видається одним із перспективних напрямків подальших студій. Дискусії навколо понять «метатекстуальність» і «метаоповідь» засвідчують актуалізацію метадискурсивного аналізу в культурній свідомості другої половини ХХ — початку ХХІ ст., для якої характерним є руйнуванням меж між різними видами мистецтв, галузями науки, культурними феноменами тощо.

Здійснений огляд термінологічного дискурсу дозволяє зробити такі висновки. Термін «метатекст» виник у науковій практиці структуралізму і, на думку дослідників, сформований за аналогією до поняття «метамова». Якщо метамова — це мова про мову, то метатекст — це текст про текст. Метамова та метатекст не можуть існувати без першоджерела — основної мови та основного тексту. Метатекстуальні елементи важливі для аналізу стилю, жанрів і типів висловлювання, дискурсивних функцій художнього тексту тощо. Головна функція метатексту пов'язана зі структуруванням, комунікацією та прагматикою тексту. Коментарі, вставки, додатки — все це сприяє тому, щоб побудувати повідомлення як смислове ціле, спрямоване на реципієнта. Поняття «метапроза» виникло майже одночасно з теорією інтертекстуальності в літературній критиці та культурології на позначення жанрово-стильової природи текстів, для яких характерними є самореференційний спосіб художнього висловлювання, фігура експліцитного наратора / автора, коментування та самоаналіз. Усе це суголосне з поетикою й естетикою постмодернізму. Якщо метатекст актуалізує структурну зв'язність тексту як повідомлен-

ня, спрямованого на комунікацію, то метаповідь означає особливий вид художньої практики, рисами якої є діалог текстів та їх елементів у одному творі, коментування окремих фрагментів або цілого тексту, звернення до читача чи уведення його у текстуальний простір, роздуми про природу тексту, літератури, мистецтва тощо. З'явившись майже одночасно, обидва поняття базуються на дискурсивних практиках другої половини ХХ ст., хоча метатекст апелює до метакритики і теорії структуралізму, а метаповідь виникла на базі постмодерністської теорії жанрових форм художньої літератури. В сучасному літературознавчому дискурсі поняття «метатекст» і «метаповідь» / «метапроза» є взаємопов'язаними, хоча й мають свої сфери поширення та використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барт Р.* Литература и метаязык // *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Пер. с фр., сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва: Прогресс, 1989. С. 134—137.
2. *Везбицкая А.* Метатекст в тексте / Пер. с пол. Т. Д. Корельская // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8. Москва: Прогресс, 1987. С. 402—421.
3. *Везбицкая А.* «Естественный семантический язык»: исход из Вавилона // *Везбицкая А.* Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А. Д. Шмелева. Москва: Языки славянской культуры, 2011. С. 48—58.
4. *Женетт Ж.* Самоописывающийся текст // *Женетт Ж.* Фигуры: в 2 т. Том 1—2 / Пер. с фр. Е. Васильевой, Е. Галыдовой, Е. Гречаной и др. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. С. 29—38. URL: <http://yanko.lib.ru/books/lit/jennet-figuru-1-2-1998-1.pdf> (08.10.2020).
5. *Попович А.* Проблемы художественного перевода: учеб. пособие / Пер. со слов. И. А. Бернштейн и И. С. Чернявской. Москва: Высшая школа, 1980. 199 с.
6. *Якобсон Р.* Лингвистика и поэтика / Пер. с англ. И. А. Мельничук // Структурализм «за» и «против». Москва: Прогресс, 1975. С. 193—230.
7. *Baldick C., Baldick C.* Metafiction // *The Oxford Dictionary of Literary Terms.* Oxford: Oxford University Press, 2015. P. 219—220.
8. *Currie M.* Metafiction // *Metafiction.* Ed. Currie Mark. London, New York: Routledge, 2016. P. 1—5.
9. *Gass W.* Philosophy and form of Fiction // *Gass W.* The William H. Gass Reader. Knopf Doubleday Publishing Group, 2018. P. 641—656.
10. *Gass W.* Philosophy and the Future of Fiction // *Syracuse Scholar* (1979—1991). 1980. Vol. 1: Iss. 2, Article 3. P. 5—12.
11. *Hutcheon L.* Narcissistic Narrative: The metafictional paradox. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 1980. 168 p.
12. *Hutcheon L.* Historiographic Metafiction: Parody and the Intertextuality of History // *Intertextuality and Contemporary American Fiction* / Ed. O'Donnell and Robert Con Davis. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989. P. 3—16.
13. *Nünning A.* Metatext und Metatextualität // *Metzler Lexikon Literatur und Kulturtheorie.* Stuttgart: J. B. Metzler, 2013. P. 521.
14. *Nünning A.* Metafiktion // *Metzler Lexikon Literatur und Kulturtheorie.* Stuttgart: J. B. Metzler, 2013. P. 513—514.
15. *Scholes R.* Metafiction // *Metafiction* / Ed. Currie Mark. London, New York: Routledge, 2016. P. 21—38.

16. Uroff M. The Waste Land: Metatext // *The Centennial Review*. Vol. 24, no. 2. 1980. P. 148—166. URL: www.jstor.org/stable/23739008 (08.10.2020).
17. Waugh P. *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. London: Methuen, 1984. 176 p.

Отримано 8 жовтня 2020 р.

REFERENCES

1. Bart, R. (1989). *Literatura i metaiazyk*. Bart, R. *Izbrannyye raboty: Semiotika. Poetika*, pp. 131-132. Moscow: Progress. [in Russian]
2. Viezhbitskaia, A. (1978). *Metatekst v tekste. Novoe v zarubezhnoy lingvistike*, 8, pp. 402-421. [in Russian]
3. Viezhbitskaia, A. (2011). “Estestvennyj semanticheskij yazyk”: iskhod iz Vavilona. Viezhbitskaia, A. *Ponimanie kultur cherez posredstvo klyuchevykh slov*, pp. 48-58. Moscow: Yazyki slavianskoj kultury. [in Russian]
4. Zhenett, Zh. (1998). Samoopisyvaiushhijsia tekst. In Zhenett, Zh. *Figury: v 2 t.* Vol. 1-2, pp. 29-38. Moscow: Izdatelstvo im. Shabashnikovykh. Retrieved from <http://yanko.lib.ru/books/lit/jennet-figuru-1-2-1998-l.pdf> [in Russian]
5. Popovich, A. (1980). *Problemy khudozhestvennogo perevoda*. Moscow: Vysshaia shkola. [in Russian]
6. Jakobson, R. (1975). *Lingvistika i poetika*. In *Strukturalizm “za” i “protiv”*, pp. 193-230. Moscow: Progress. [in Russian]
7. Baldick, C. & Baldick, C. (2015). *Metafiction*. In *The Oxford Dictionary of Literary Terms*, pp. 219-220. Oxford: Oxford University Press.
8. Currie, M (2016). *Metafiction*. Currie, M. (Ed.). *Metafiction*, pp. 1-15. London, New York: Routledge.
9. Gass, W. (2018). *Philosophy and form of Fiction*. Gass, W. *The William H. Gass Reader*, pp. 641-656. Knopf Doubleday Publishing Group.
10. Gass, W. (1980). *Philosophy and the Future of Fiction. Syracuse Scholar (1979-1991), Vol. 1: Iss. 2, Article 3*, pp. 5-12.
11. Hutcheon, L. (1980). *Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox*. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press.
12. Hutcheon, L. (1989). *Historiographic Metafiction: Parody and the Intertextuality of History*. O'Donnell, P. & Robert Con Davis (Ed.). *Intertextuality and Contemporary American Fiction*, pp. 3-16. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
13. Nünning, A. (2013). *Metatext und Metatextualität*. In *Metzler Lexikon Literatur und Kulturtheorie*, p. 521. Stuttgart: J. B. Metzler. [in German]
14. Nünning, A. (2013). *Metafiktion*. In *Metzler Lexikon Literatur und Kulturtheorie*, pp. 513-514. Stuttgart: J. B. Metzler. [in German]
15. Scholes, R. (2016). *Metafiction*. Currie, M. (Ed.). *Metafiction*, pp. 21-38. London, New York: Routledge.
16. Uroff, M. (1980). *The Waste Land: Metatext. The Centennial Review*, 24(2), pp. 148-166. Retrieved from www.jstor.org/stable/23739008
17. Waugh, P. (1984). *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. London: Methuen.

Received 8 October 2020

Elvira VATAZHKO, graduate student
Shevchenko Institute of Literature,
4 M. Hrushevskoho st., Kyiv, 01001
e-mail: elviraviktorivna@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9862-4916>

THE CONCEPTS OF 'METATEXTUALITY' AND 'METAFICTION' IN LITERARY CRITICISM

Undoubtedly, the second half of the 20th century and the early 21st century are notable for the extensive artistic experiment, including metatextual and metafictional phenomena. Such scholars as Gérard Genette, Anna Wierzbicka, Patricia Waugh, Linda Hutcheon, Robert Sholes, and many others focused on the mentioned issues in their research work. Therefore, this paper considers metatextuality and metafiction in the theoretical perspective tracing the origins of metatextuality and its connections with postmodern literature. The terms 'metatext' and 'metafiction' appeared as rather close in time. Notably, both of them are based on the discursive practices of the late 20th century. However, the term 'metatext' originated in the scholarly practice of structuralism. It is obvious that 'metatext' was constructed by analogy with the concept of 'metalanguage'. Either of them does not exist without the initial text (or language). Metatextual elements are important for analyzing styles, genres, types of expression, discursive functions, and more. On the other hand, the term 'metafiction' has an obvious connection with genre studies. Metafiction qualifies as a special kind of literary text that became characteristic of the postmodern era. Such features as self-referentiality of artistic expression, introspection, and self-consciousness became essential for postmodern aesthetics. Metatextuality relates to the narrative theory and metacriticism, while metafictionality is applicable within the intertextual analysis. Thus, the paper highlights an advance of metadiscourse in the cultural consciousness of the late 20th century.

Keywords: metatext, metatextuality, metafiction, metafictionality, metalanguage, metadiscourse, postmodernism.

Тарас Шевченко. Текст і контекст.

Садок вишневий коло хати /

Упоряд.: В. І. Пахаренко. Черкаси:

Видавець Ольга Вовчок, 2020. 240 с.

Книга продовжує серію «Тарас Шевченко: текст і контекст», у рамках якої презентовано найвідоміші та найяскравіші твори поета і присвячені їм авторитетні, ґрунтовні й концептуальні дослідницькі праці різних років.

У пропонованому виданні зібрано матеріали про поезію «Садок вишневий коло хати...». Невелика за обсягом, проте унікальна за своїм художнім змістом, ця поетична мініатюра написана 19—30 травня 1847 р. під час перебування в казематі Третього відділу в Петербурзі й увійшла до однойменного циклу. Щирість та глибина почуттів поета, викликані тугою за Україною та нездійсненими мріями, вилились у ліричну ідилію, що репрезентує, як слушно зазначається у передслові до видання, «ідеальну, досконалу для людини модель життєустрою», сутність якої — «у родинному укладі, душевності (кордоцентризмі), гармонійному взаємозв'язку людини з довкіллям і Богом, у зрівноваженні двох форм буття — духовної і матеріальної» (с. 3). Закономірно, що як явище геніальне ця поезія не втрачає актуальності й продукує навколо себе поалог наукових інтерпретацій та мистецьких реценцій, що й знайшли відображення у пропонованому збірнику. Презентоване видання буде цікаве шевченкознавцям, науковцям, студентам, учням, учителям-словесникам та всім шанувальникам творчості Т. Шевченка і поціновувачам української літератури та мистецтва.

І. П.

Наші
презентації